

Broedvogels van de Kop van Drenthe in 2018

Willem van Manen

Sovon-rapport 2018/62

Broedvogels van de Kop van Drenthe in 2018

Willem van Manen

Sovon-rapport 2018/62
Dit rapport is samengesteld
in opdracht van Staatsbosbeheer

Colofon

© Sovon 2018

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Staatsbosbeheer

Illustratie omslag: Willem van Manen

Wijze van citeren: van Manen W. 2018. Broedvogels van de Kop van Drenthe in 2018. Sovon-rapport 2018/62. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

ISSN-nummer: 2212 5027

Inhoud

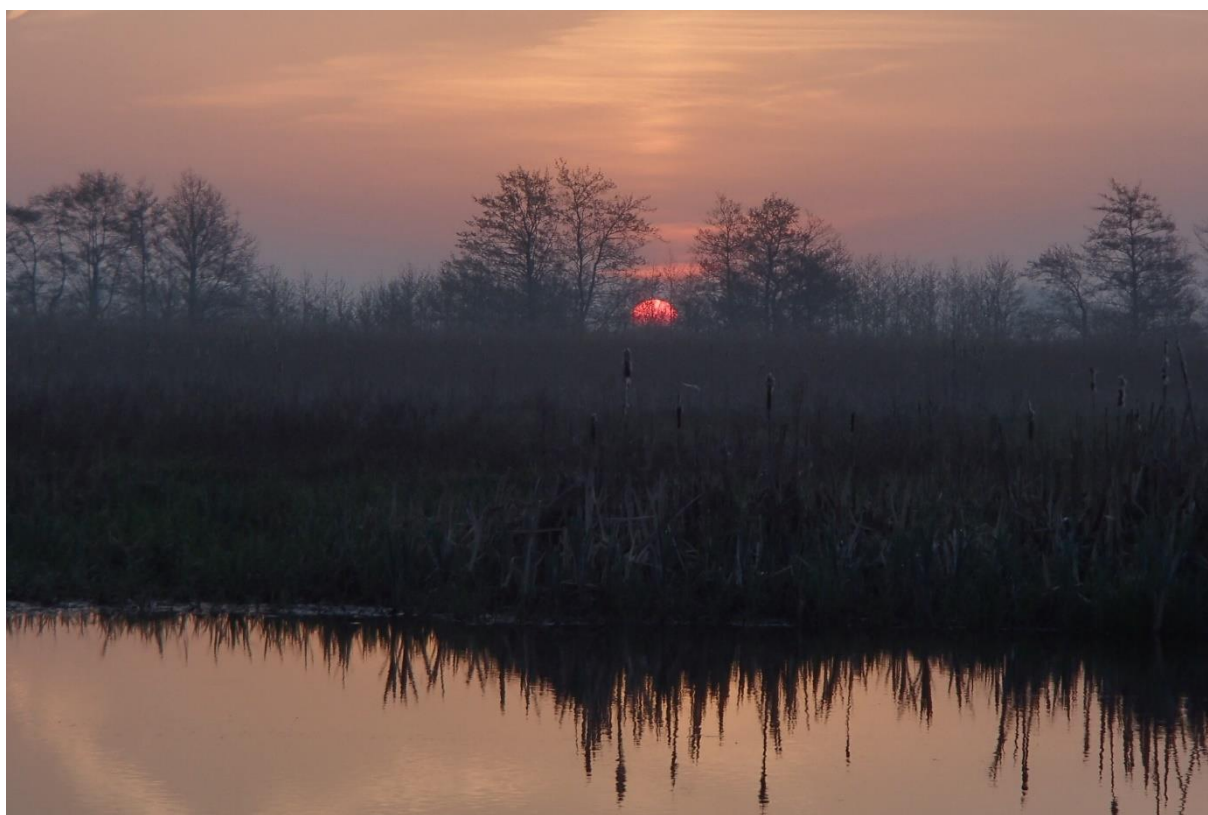
Samenvatting.....	2
1. Inleiding.....	3
2. Beschrijving van het gebied.....	4
3. Werkwijze.....	6
3.1. Methode & veldwerk.....	6
3.2. Interpretatie en verwerking van de gegevens	6
3.3. Weers- en andere omstandigheden.....	6
3.4. Foutenbronnen.....	7
4. Resultaten.....	8
4.1. SNL-pakketten.....	9
4.2. Vergelijking met eerdere karteringen	12
4.3. Soortbesprekingen	17
5. Evaluatie.....	24
6. Literatuur	25
Bijlage 1. Soortkaarten inventarisatie 2018	26

Samenvatting

In 2018 is in opdracht van Staatsbosbeheer de Kop van Drenthe (995,7 ha) gekarteerd op broedvogels. Het betreft de bossen rond Roden en Lieveren en aangrenzende delen van het Groote Diep, een deel van de Onlanden en het Bunnerveen.

Er zijn vijf integrale bezoeken gebracht die meest voor zonsopgang aanvingen. Expliciete nachtbezoeken zijn niet gebracht, maar vrij veel bezoeken zijn zo vroeg gestart dat er toch een redelijk beeld van nachtvogels is ontstaan. Er is in totaal 162 uur en 49 minuten gespendeerd aan veldwerk, wat neerkomt op een onderzoekintensiteit van 9,8 minuten/ha.

Er werden 92 soorten vastgesteld als broedvogel, waarvan er 84 integraal zijn gekarteerd. Winterkoning, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees en Vink zijn alleen gekarteerd in het Bunnerveen en op Landgoed Mensinge. Van de aangetroffen soorten staan er 18 op de Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare soorten. In het gebied zijn alle soorten die een binding hebben met agrarische landschappen sterk in aantal achteruit gegaan of verdwenen. Voor de Onlanden geldt dat deze afname is gecompenseerd door vestiging van moerasvogels na inrichting van het gebied als retentiebekken. In de overige gebieden zijn het vooral soorten van ouder bos die zijn toegenomen of stabiel zijn in aantal.

Roerdompen, in het donker baltende Bruine Kiekendieven, een kakafonie van Rietzangers en Snorren, knorrende Waterrallen en soms een Porseleinhoen. Vanuit een kano inventariseren in de onlanden is bepaald geen straf. De Bolmert, 21 april 2018 (Willem van Manen).

1. Inleiding

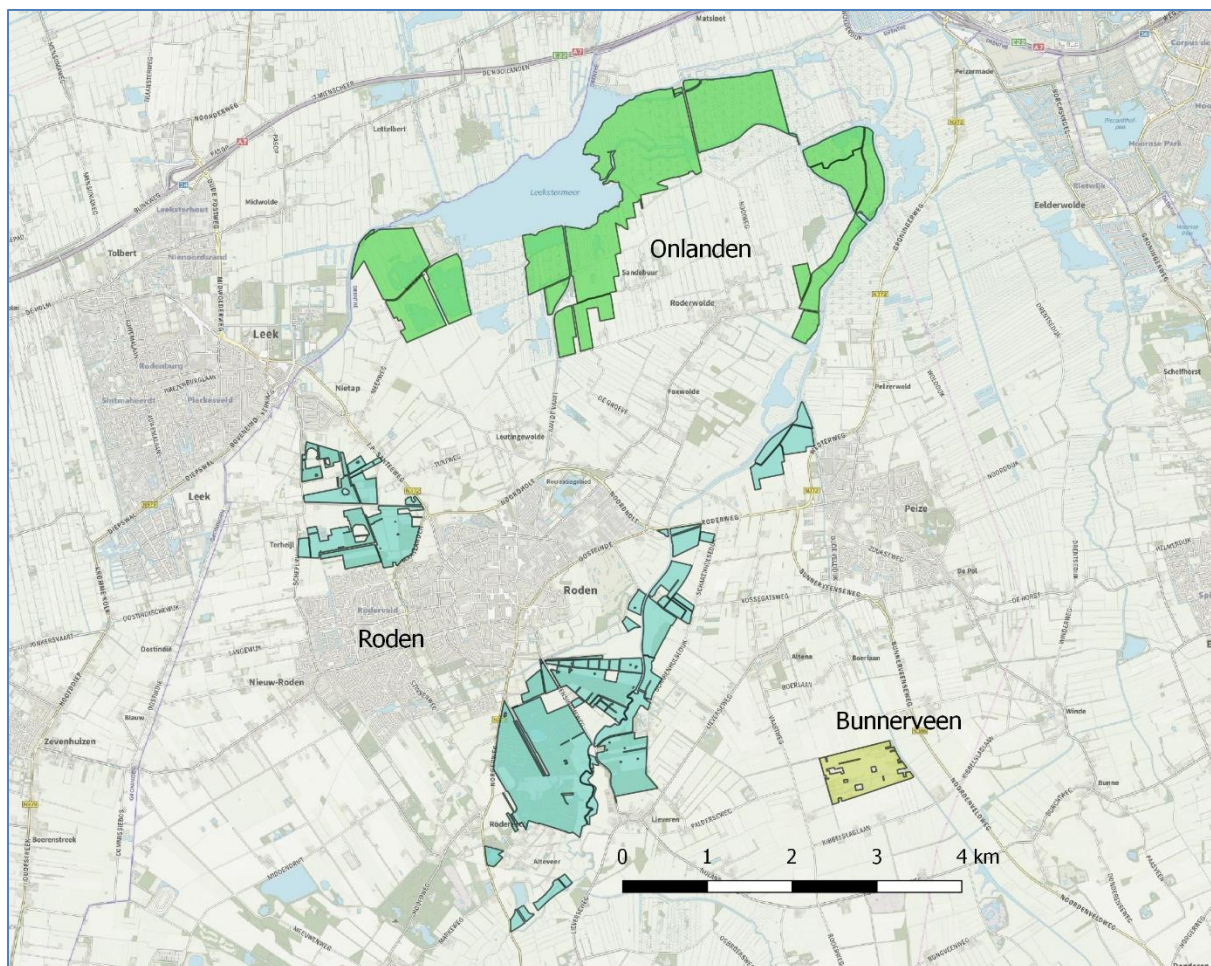
In 2018 is in opdracht van Staatsbosbeheer de Kop van Drenthe (995,7 ha) gekarteerd op broedvogels. Het betreft de bossen rond Roden en Lieveren en aangrenzende delen van het Groote Diep, een deel van de Onlanden en het Bunnerveen. De inventarisatie vond plaats in het kader van het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL), waarin onder andere het monitoren van broedvogels in een zesjarige cyclus wordt vereist en waarvan de resultaten worden gerapporteerd aan de betreffende provincie. Hans Boll en Roelof Blaauw waren contactpersoon bij Staatsbosbeheer. Petra Verburg was verantwoordelijk voor de begeleiding vanuit het Sovon-kantoor. Roelof Blaauw en Wim van Boekel droegen vogelgegevens aan en Ewa van Manen assisteerde in het veld tijdens een kanobezoek aan de Onlanden. Ik bedank het personeel van Staatsbosbeheer in Langelo voor de gastvrijheid en de koffie, alsmede voor het beschikbaar stellen van een opbergplaats voor de kano. Sovon-collega's Lara Marx en John van Betteray worden bedankt voor hun bijdragen aan de totstandkoming van dit rapport. Vincent de Boer van Sovon en Hans Boll en Roelof Blaauw van Staatsbosbeheer voorzagen het concept van commentaar. In dit rapport worden de soorten gepresenteerd volgens de systematiek van het International Ornithological Committee (IOC).

Lokaal staat in de bossen langs het Groote Diep bosanemoon nog bodembedekkend, meestal samenvallend met het voorkomen van ratelpopulier. Lieverder Noordbos, 23 april 2018.

2. Beschrijving van het gebied

De benaming van het gebied Kop van Drenthe dekt min of meer de lading, zij het dat het de terreinen van Staatsbosbeheer betreft, die niet middels andere inventarisatieprojecten onlangs zijn gekarteerd op broedvogels (figuur 1). De totale gekarteerde oppervlakte bedraagt 995,7 ha. Omdat het gebied zeer divers is, met een navenant diverse broedvogelbevolking, is het bij de bespreking gesplitst in drie deelgebieden: Onlanden (513,0 ha), de bossen rond Roden, inclusief aangrenzende delen van het Grootte Diep (437,2 ha) en het Bunnerveen (45,5 ha).

Figuur 1. Overzicht van het gekarteerde gebied in de Kop van Drenthe. De verschillende kleuren en de benaming (Onlanden, Roden en Bunnerveen) hebben betrekking op de verdeling van het gebied in landschappelijke eenheden, die ook in de rest van het rapport zijn aangehouden ten behoeve van de overzichtelijkheid.

Onlanden

De Onlanden worden gevormd door de benedenloop van de stroomdalen van Grootte Diep, Peizerdiep en Eelderdiep, alsmede het Leekstersmeer. In de periode 2008-12 is het gebied van een kade voorzien, waarna de waterstand omhoog is gebracht. Het gebied fungeert nu als retentiegebied voor de genoemde beken. Bij de inrichting is hier en daar gegraven, waarbij enkele sloten zijn gedempt en enkele slenken nieuw gegraven, maar het grootste deel van het oude slotenpatroon is nog intact. In onderhavige kartering zijn alleen de delen die in bezit zijn van Staatsbosbeheer geïnventariseerd, maar ook hiervan is slechts een deel gedaan, omdat een actieve groep vrijwilligers de rest van het gebied recentelijk, of zelfs in 2018 karteerde.

In het voorjaar van 2018 stond het hele gebied plasdras, met waterdieptes van 0-50 cm. In enkele gegraven plassen bedroeg de waterdiepte veelal niet meer dan een meter. Alleen in voormalige sloten en in enkele nieuw gegraven slenken was het water aanmerkelijk dieper. Het hele gebied is bedekt met een lappendeken van afwisselende vegetaties met riet, lisdodde, pitrus, biezen en een veelheid aan andere planten. Wilgen zijn alleen opgeslagen op enkele opgehoogde delen, maar de hierdoor ontstane bosjes

zijn klein en nog niet hoger dan een meter of vijf. Alleen langs de oever van het Leekstermeer staan ook enkele hogere bomen.

Gebied rond Roden

De bossen rond Roden hebben een landgoedachtig karakter. Op rijkere delen zijn zomereik en beuk aangeplant en in vochtige delen, die vooral voorkomen ten westen van het dorp Roden, staat ook els en es. In het bos ten zuidoosten van het dorp (Mensinghe) ligt een zandopduiking en wordt het bos gedomineerd door grove den en zomereik. Hier ligt zelfs een heideveldje, met hoogveenvorming op de flanken. De bossen zijn rijk gestructureerd, op veel plekken meer dan 100 jaar oud, en hebben veelal een goed ontwikkelde struiklaag en hier en daar ook kruidlaag in de vorm van grassen en bosbes. Het aangrenzende beekdal is halfopen tot open, met slechts plaatselijk de houtwalstructuur die kenmerkend is voor veel Drentse beekdalen. Op enkele plekken ontwikkelt zich laagveenmoeras met wilgen, elzen, lisdodde en hier en daar riet. Op de meeste plekken is sprake van een vegetatie van grassen en/of pitrus. Op enkele plekken is sprake van kwel. De beek zelf is ooit bijna over de hele lengte genormaliseerd, maar recent is in het zuidelijk deel de oude loop hersteld en de nieuwe gedempt. Ten noorden van Roden is ze nog steeds genormaliseerd, breed en bedijkt.

Bunnerveen

Het Bunnerveen is het laatste hoogveenrestand van enige omvang in de kop van Drenthe, die ooit bijna geheel met heide en hoogveen was bedekt. Het veen is aan alle zijden omgeven door diepe afwateringssloten en het gebied is allerm minst nat. In het voorjaar van 2018 was het, na bijna een jaar van overvloedige neerslag, in zijn geheel op laarzen te doorkruisen. Op de meeste plekken had dat ook met schoenen gekund, met uitzondering van de vele putjes en een slenk die door het gebied loopt, maar nauwelijks open water bevatte. De vegetatie bestaat voor een groot deel uit pijpenstrootje, dat in extreem hoge pollen groeit, waardoor het terrein slecht begaanbaar is. Ongeveer de helft van het terrein is bebost, vooral met berk. Onder het berkenbos, vooral langs de slenk, staat veelvuldig adelaarsvaren. In de putjes ontwikkelt zich hoogveen. Een deel van het terrein wordt begraasd met geiten. Dit deel is opener en bevat een zandopduiking met een dassenburcht.

Het Bunnerveen bestaat uit een sterk verdroogde vlakte met oeroude pollen pijpestrootje, omringd door een rand berkenbos, maar hier en daar liggen prachtige veenputjes met een mooie vegetatie. 18 mei 2018 (Willem van Manen).

3. Werkwijze

3.1. Methode & veldwerk

Bij het uitvoeren van het broedvogelonderzoek is de Basiskarteringsmethode toegepast, gebaseerd op de door Sovon ontwikkelde Broedvogel Monitoring Project-methode (Vergeer *et al.* 2016). Hierbij zijn de meeste aanwezige soorten gekarteerd, met uitzondering van de meest algemene (Winterkoning, Merel, Roodborst, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees en Vink). Deze soorten zijn wel gekarteerd in Mensinge, omdat daar een reeks loopt vanaf 1965 en zijn ook meegenomen in het Bunnerveen tijdens één ronde, vanwege het nogal specifieke en bijzonder arme soortenspectrum alhier.

De werkwijze was gericht op het registreren van zang, balts en overige waarnemingen, waarbij veel aandacht uitging naar uitsluitende (gelijktijdige) waarnemingen. Bij roofvogels zijn nesten gezocht.

In het hele gebied zijn vijf integrale bezoeken gebracht (tabel 1) die meest voor zonsopgang aanvingen. Expliciete nachtbezoeken zijn niet gebracht, maar vrij veel bezoeken zijn zo vroeg gestart dat er toch een redelijk beeld van nachtvogels is ontstaan. Deze zijn daarom wel in de soortenlijsten en besprekingen opgenomen. Er is in totaal 162 uur en 49 minuten gespendeerd aan veldwerk, wat neerkomt op een onderzoekintensiteit van 9,8 minuten/ha. Waar mogelijk werd gefietst tijdens het veldwerk en waar dat niet kon, gelopen. De slenken in de Onlanden zijn tijdens de meeste rondes onderzocht per kano.

Tabel 1. Bezoektijden aan het karteringsgebied in 2018.

Datum	Begin	Eind	Datum	Begin	Eind
11-mrt	06:00	13:04	23-apr	05:27	12:26
12-mrt	05:32	11:40	16-mei	04:25	14:47
13-mrt	07:04	16:22	18-mei	06:01	13:24
29-mrt	06:45	11:15	19-mei	04:13	12:53
30-mrt	10:31	17:24	20-mei	04:04	10:30
31-mrt	05:51	12:09	24-mei	03:01	13:02
2-apr	06:39	12:21	8-jun	05:58	14:28
3-apr	06:17	11:48	9-jun	11:43	15:03
19-apr	05:23	09:55	11-jun	07:09	10:45
20-apr	04:32	16:28	22-jul	08:48	17:49
21-apr	04:33	16:10	23-jul	07:36	16:38

3.2. Interpretatie en verwerking van de gegevens

In het veld zijn de waarnemingen ingevoerd in op een smartphone in de app Avimap, waarbij voor iedere waarneming soort, locatie, tijdstip en broedcode zijn vastgelegd, inclusief de door de waarnemer afgelegde route. Na afloop zijn de data doorgestuurd naar de server van Sovon. De waarnemingen zijn automatisch geclusterd, waarbij gebruik is gemaakt van criteria die licht afwijken van de standaard BMP-criteria, vanwege het kleinere aantal bezoeken. Het voorjaar van 2018 verliep vanwege de hoge temperaturen razendsnel en bij Sprinkhaanzanger en Snor leidde dit tot problemen, omdat tijdens het bezoek na het ingaan van de datumgrens (waarna eenmalige waarnemingen meetellen als territorium), veel vogels jongen aan het voeren waren, en dus niet meer zongen. Hierdoor werden veel waarnemingen tijdens de zangpiek niet bruikbaar en om dit op te lossen is de datumgrens voor deze soorten met twee dagen vervroegd. Automatisch clusteren gaat in veel gevallen goed, maar resultaten moeten goed worden gecontroleerd, vooral vanwege fouten of slordigheden bij invoer in het veld. De database is zorgvuldig gecontroleerd op onzuiverheden. De clustercriteria zijn bijgesloten als metadata in de database en zijn weergegeven op de verspreidingskaarten.

3.3. Weers- en andere omstandigheden

Het weer is van invloed op de vogelactiviteit en daardoor mede bepalend voor de effectiviteit van het inventariseren. Slechte weersomstandigheden kunnen leiden tot een lagere trefkans. In tabel 2 staan enkele gemiddelde weersvariabelen samengevat. Behalve een te koude maart, die begon met een paar ijsdagen en een harde oostenwind, waren de andere drie lentemaanden zacht en warm. Hoewel april meer nattigheid opleverde dan normaal, was het voorjaar gemiddeld genomen ook droog; vooral

vanwege de extreme droogte in juni. Terugblikkend kan worden geconcludeerd dat we in 2018 in Nederland één van de allerwarmste, zonnigste en droogste lentes ooit beleefden.

Vanwege de vrij natte voorafgaande zomer, herfst en winter, was de waterstand in veel gebieden bij aanvang van het broedseizoen 2018 hoog. Vanwege het oplopende neerslagtekort, sloeg dit in de loop van juni om in een droge situatie. De droogte was wel merkbaar in de onlanden, maar leidde niet tot drastische daling van het waterpeil.

Voor muizenetende roofvogels en uilen was het een mager jaar vanwege een lage stand van zowel Veldmuizen als bosbewonende Bos- en Rosse Woelmuizen. Van de laatste werd de lage stand veroorzaakt door het nagenoeg ontbreken van eiken- en beukenmast in de voorgaande herfst.

Tabel 2. Enkele weersvariabelen (gemiddelde temperatuur, dagelijks aantal zonuren en duur neerslag) in de periode maart-juni 2018, op basis van gegevens van het KNMI, station De Bilt. Ref staat voor langjarig gemiddelde (1981-2010).

Maand	Temp. °C	Norm	Zon-uren	Norm	Neerslag (mm)	Norm
Maart	4,7	6,2	132	125	60	68
April	12,2	9,2	181	178	74	44
Mei	16,4	13,1	290	213	47	61
Juni	17,5	15,6	213	201	29	68

3.4. Foutenbronnen

De Onlanden vormen een bijzonder lastig gebied om te karteren, vanwege de slechte begaanbaarheid. In het voorjaar werd dit veroorzaakt door de hogere waterstand en de geringe terreinkennis. Later in het seizoen werd vooral de in hoge pollen groeiende vegetatie een probleem. Het grootste probleem werd echter veroorzaakt door de oude sloten, die vrij vaak onzichtbaar waren in het landschap, maar wel meer dan 1,5 m diep. Vanwege de diepte waren het vaak onoverkomelijke barrières (overspringen is uitgesloten en zelden waren ze zo verland dat oversteken mogelijk was). Vaak moest hierdoor veel worden omgelopen om het gebied op een of andere manier geheel te doorkruisen.

Mensinghe kent zeer oude percelen beuk en zomereik, hier het Sterrenbos op 23 april (Willem van Manen).

4. Resultaten

In totaal werden in de het geïnventariseerde gebied 92 soorten vastgesteld als broedvogel, waarvan er 84 integraal zijn gekarteerd (tabel 3). Winterkoning, Roodborst, Merel, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees en Vink zijn alleen gekarteerd in het Bunnerveen en Landgoed Mensinge. Conform de Rode Lijst zijn twee soorten aangemerkt als bedreigd, zeven als kwetsbaar en negen als gevoelig.

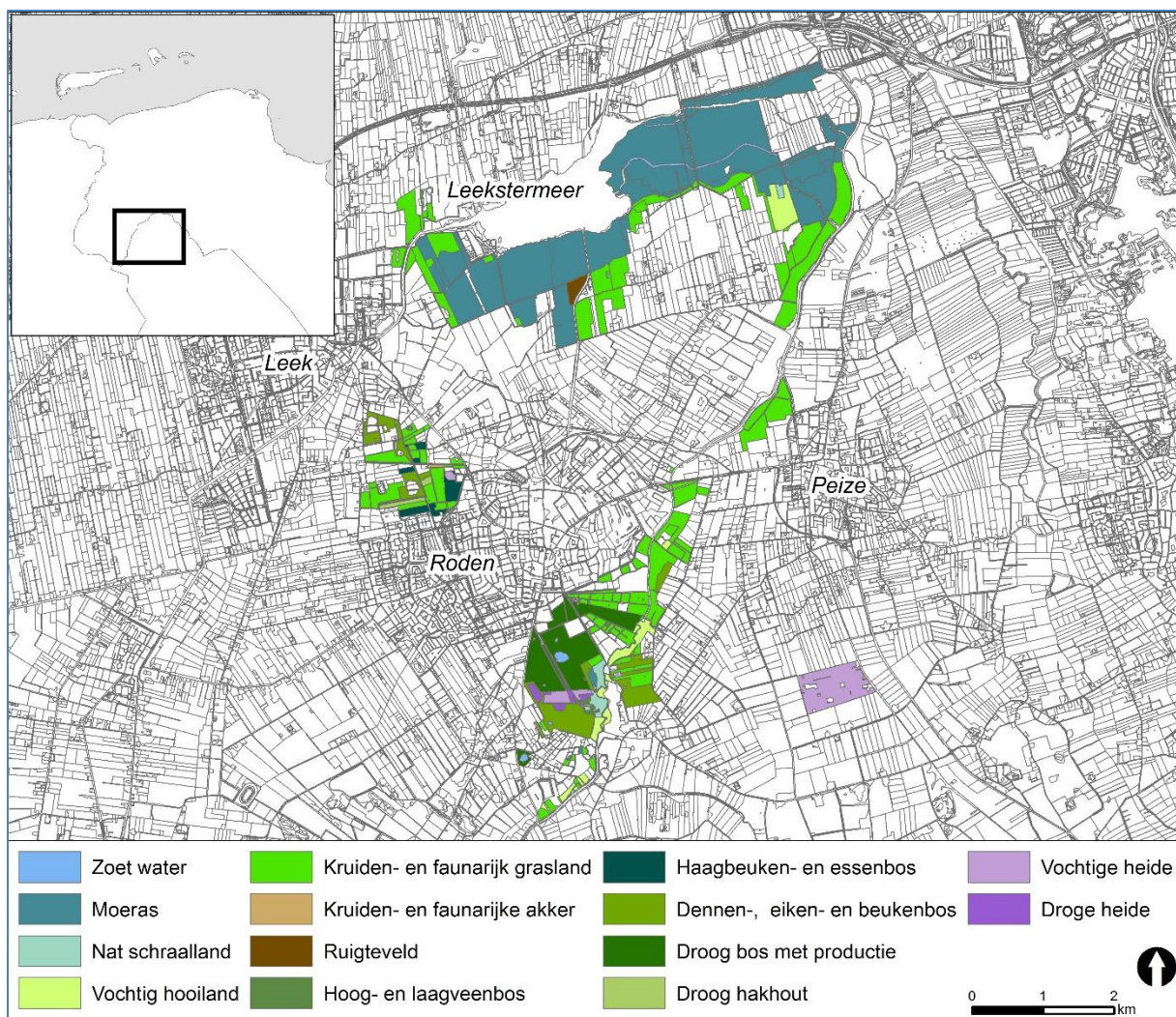
Tabel 3. Broedvogels in het gekarteerde gebied in 2018. De Rode lijststatus (Van Kleunen et al. 2017) is opgenomen in de kolom RL. (EB = Ernstig bedreigd, BE = Bedreigd, KW=Kwetsbaar, GE=Gevoelig).

Soort	Onlanden		Roden		Bunnerveen		Totaal		RL
	N	N/100 ha	N	N/100 ha	N	N/100 ha	N	N/100 ha	
Grote Canadese Gans	5	1	1	0.2	0	0	6	0.6	
Grauwe Gans	56	10.9	1	0.2	0	0	57	5.7	
Soepgans	1	0.2	0	0	0	0	1	0.1	
Knobbelzwaan	2	0.4	0	0	0	0	2	0.2	
Nijlgans	2	0.4	3	0.7	0	0	5	0.5	
Bergeend	1	0.2	0	0	0	0	1	0.1	
Zomertaling	8	1.6	0	0	0	0	8	0.8	BE
Slobeend	9	1.8	0	0	0	0	9	0.9	KW
Krakeend	30	5.8	2	0.5	0	0	32	3.2	
Wilde Eend	94	18.3	18	4.1	0	0	112	11.2	
Tafeleend	1	0.2	0	0	0	0	1	0.1	
Kuifeend	5	1	1	0.2	0	0	6	0.6	
Fazant	30	5.8	3	0.7	0	0	33	3.3	
Dodaars	0	0	1	0.2	0	0	1	0.1	
Fuut	8	1.6	0	0	0	0	8	0.8	
Roerdomp	4	0.8	0	0	0	0	4	0.4	KW
Wespendief	0	0	1	0.2	0	0	1	0.1	
Sperwer	0	0	2	0.5	1	2.2	3	0.3	
Havik	0	0	2	0.5	0	0	2	0.2	
Bruine Kiekendief	2	0.4	0	0	0	0	2	0.2	
Buizerd	0	0	10	2.3	1	2.2	11	1.1	
Waterral	36	7	1	0.2	0	0	37	3.7	
Porseleinhoen	6	1.2	0	0	0	0	6	0.6	KW
Waterhoen	4	0.8	0	0	0	0	4	0.4	
Meerkoet	21	4.1	0	0	0	0	21	2.1	
Scholekster	0	0	1	0.2	0	0	1	0.1	
Kievit	20	3.9	2	0.5	0	0	22	2.2	
Kleine Plevier	1	0.2	0	0	0	0	1	0.1	
Wulp	1	0.2	0	0	0	0	1	0.1	KW
Grutto	2	0.4	0	0	0	0	2	0.2	GE
Houtsnip	0	0	1	0.2	0	0	1	0.1	
Watersnip	1	0.2	0	0	0	0	1	0.1	BE
Tureluur	5	1	1	0.2	0	0	6	0.6	GE
Visdief	1	0.2	0	0	0	0	1	0.1	GE
Holenduif	0	0	5	1.1	0	0	5	0.5	
Houtduif	3	0.6	26	5.9	3	6.6	32	3.2	
Koekoek	1	0.2	2	0.5	1	2.2	4	0.4	KW
Bosuil	0	0	8	1.8	0	0	8	0.8	
Grote Bonte Specht	1	0.2	68	15.6	1	2.2	70	7	
Zwarte Specht	0	0	1	0.2	0	0	1	0.1	
Groene Specht	0	0	1	0.2	0	0	1	0.1	
Gaai	1	0.2	24	5.5	5	11	30	3	
Kauw	0	0	2	0.5	0	0	2	0.2	
Zwarte Kraai	4	0.8	8	1.8	0	0	12	1.2	
Zwarte Mees	0	0	6	1.4	0	0	6	0.6	GE

Soort	Onlanden		Roden		Bunnerveen		Totaal		RL
	N	N/100 ha	N	N/100 ha	N	N/100 ha	N	N/100 ha	
Kuifmees	0	0	1	0.2	0	0	1	0.1	
Glanskop	0	0	8	1.8	0	0	8	0.8	
Matkop	1	0.2	8	1.8	0	0	9	0.9	GE
Baardman	13	2.5	0	0	0	0	13	1.3	
Veldleeuwerik	19	3.7	0	0	0	0	19	1.9	GE
Staartmees	0	0	10	2.3	1	2.2	11	1.1	
Fluiter	0	0	7	1.6	0	0	7	0.7	
Rietzanger	217	42.3	0	0	0	0	217	21.8	
Kleine Karekiet	97	18.9	0	0	0	0	97	9.7	
Bosrietzanger	38	7.4	10	2.3	0	0	48	4.8	
Sprinkhaanzanger	46	9	0	0	0	0	46	4.6	
Snor	63	12.3	0	0	0	0	63	6.3	KW
Zwartkop	6	1.2	81	18.5	6	13.2	93	9.3	
Tuinfluiter	12	2.3	12	2.7	2	4.4	26	2.6	
Braamsluiper	1	0.2	1	0.2	0	0	2	0.2	
Grasmus	36	7	20	4.6	2	4.4	58	5.8	
Vuurgoudhaan	0	0	8	1.8	0	0	8	0.8	
Goudhaan	0	0	22	5	0	0	22	2.2	
Boomklever	0	0	70	16	0	0	70	7	
Boomkruiper	1	0.2	57	13	0	0	58	5.8	
Spreeuw	0	0	24	5.5	0	0	24	2.4	
Zanglijster	3	0.6	39	8.9	1	2.2	43	4.3	
Grote Lijster	0	0	6	1.4	2	4.4	8	0.8	KW
Grauwe Vliegenvanger	1	0.2	10	2.3	0	0	11	1.1	GE
Blauwborst	33	6.4	1	0.2	0	0	34	3.4	
Bonte Vliegenvanger	0	0	13	3	0	0	13	1.3	
Gekraagde Roodstaart	0	0	19	4.3	0	0	19	1.9	
Roodborsttapuit	14	2.7	10	2.3	1	2.2	25	2.5	
Heggenmus	0	0	5	1.1	0	0	5	0.5	
Witte Kwikstaart	0	0	1	0.2	0	0	1	0.1	
Graspieper	30	5.8	7	1.6	0	0	37	3.7	GE
Boompieper	0	0	36	8.2	7	15.4	43	4.3	
Appelvink	0	0	37	8.5	1	2.2	38	3.8	
Goudvink	3	0.6	10	2.3	0	0	13	1.3	
Kneu	6	1.2	2	0.5	1	2.2	9	0.9	GE
Kruisbek	0	0	1	0.2	0	0	1	0.1	
Putter	0	0	7	1.6	0	0	7	0.7	
Geelgors	0	0	8	1.8	7	15.4	15	1.5	
Rietgors	198	38.6	4	0.9	0	0	202	20.3	

4.1.SNL-pakketten

In figuur 3 is de verspreiding van SNL-pakketten weergegeven en in tabel 4 staan de voor vogels pakketten met de kwalificerende soorten. In het algemeen zijn minder kwalificerende soorten aangetroffen naarmate de oppervlakte van het SNL-pakket kleiner was.

Figuur 3. Toegekende SNL-pakketten in het gekarteerde gebied.

Tabel 4. In het gebied voorkomende SNL-pakketten met kwalificerende vogelsoorten. Soorten die in het gebied zijn aangetroffen staan vet gedrukt. Pakketten waarvoor geen kwalificerende vogelsoorten zijn aangewezen, zijn niet in de tabel opgenomen.

Nr	SNL-pakket	Meetsoorten
N05.01	moeras	Roerdomp , Woudaap, Kwak, Grote Zilverreiger, Purperreiger, Lepelaar, Bruine Kiekendief , Blauwe Kiekendief, Waterral , Porseleinhoen , Klein Waterhoen, Kleinst Waterhoen, Blauwborst , Sprinkhaanzanger , Snor , Rietzanger , Grote Karekiet, Baardman , Buidelmees
N06.04	vochtige heide	Wulp, Veldleeuwerik, Graspieper, Paapje, Roodborsttapuit , Sprinkhaanzanger, Grauwe Klauwier, Geelgors
N07.01	droge heide	Korhoen, Wulp, Draaihals, Boomleeuwerik, Veldleeuwerik, Roodborsttapuit, Tapuit, Grauwe Klauwier, Klapekster, Geelgors
N10.01	nat schraalland	Kwartelkoning, Kemphaan, Watersnip, Grutto, Tureluur, Gele Kwikstaart
N10.02	vochtig hooiland	Kwartelkoning, Kemphaan, Watersnip, Grutto, Tureluur, Gele Kwikstaart
N12.05	kruiden- en faunarijke akker	Grauwe Kiekendief, Patrijs, Kwartel, Kwartelkoning, Veldleeuwerik, Graspieper, Gele Kwikstaart, Geelgors, Ortolaan, Grauwe Gors

Nr	SNL-pakket	Meetsoorten
N12.06	ruigteveld	Nachtegaal, Paapje, Roodborsttapuit , Sprinkhaanzanger , Bosrietzanger , Spotvogel, Grasmus , Grauwe Klauwier, Putter, Kneu, Geelgors
N14.02	hoog- en laagveenbos	Grote Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Nachtegaal, Blauwborst, Gekraagde Roodstaart , Grauwe Vliegenvanger , Matkop, Boomkruiper , Wielewaal
N14.03	haagbeuken- en essenbos	Groene Specht, Zwarte Specht, Middelste Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Boomleeuwerik, Nachtegaal, Fluiters, Boomklever , Wielewaal, Appelvink
N15.02	dennen- eiken- en beukenbos	Wespendief, Groene Specht, Zwarte Specht, Middelste Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Boomleeuwerik, Fluiters, Vuurgoudhaan, Boomklever, Wielewaal, Raaf, Keep, Sijs, Appelvink, Geelgors
N16.01	droog bos met productie	Wespendief , Groene Specht, Zwarte Specht, Middelste Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Boomleeuwerik, Fluiter , Vuurgoudhaan , Boomklever , Wielewaal, Raaf, Keep, Sijs, Appelvink , Geelgors
N17.02	droog hakhout	Boomleeuwerik, Boompieper, Gekraagde Roodstaart, Groenling, Putter, Geelgors

De relatief lage dichtheid van Grauwe Gans in de Onlanden heeft wellicht te maken met de integrale aanwezigheid van Vossen, waardoor er nauwelijks geschikte broedplaatsen zijn en zelfs adulte exemplaren worden gepredeerd. Onlanden, 31 maart 2018 (Willem van Manen).

4.2. Vergelijking met eerdere karteringen

Vergelijkingsmateriaal bestaat in de vorm van de provinciale vlakdekkende broedvogelkartering uit 1986 (Bijlsma & Wessels 1986), waarbij Henk Wessels het gebied rond Roden en de Onlanden karteerde en Rob Bijlsma het gebied rond het Bunnerveen. Daarnaast bestaat er een reeks van Mensinge, die in 1963 werd geïnitieerd door Sjoerd Braaksma en die hij tot 1992 volhield. Daarna is deze kartering door het IVN Roden herhaald in 2002 en 2008 (Pot & van Manen 2009) en uiteindelijk voerde schrijver dezes de kartering uit in 2013 (van Manen 2013). Het Bunnerveen werd in de periode 1975-92 onderzocht door Peter Venema (Venema 1982, 1986 en aanvullende informatie van Peter Venema). Al deze karteringen worden vergeleken met de situatie in 2018. Er moet rekening worden gehouden met methodologische verschillen en verschillen tussen waarnemers. In de meeste gevallen lijken deze verschillen mee te vallen en in elk geval ondergeschikt te zijn aan de zeer grote veranderingen die de broedvogelbevolking onderging. Wanneer de waarnemersverschillen een reëel aantalsverloop overstijgen, dan wordt daarvan melding gemaakt in de tekst of in de tabel.

Onlanden

Een blik op tabel 5 leert dat de Onlanden tussen 1986 en 2018 zijn veranderd van een goed weidevogelgebied in een moeras. Wie daaruit concludeert dat de weidevogels zijn verdwenen vanwege de inrichting als retentiegebied, heeft het mis. Al voor het begin van de inrichting in 2008 waren de meeste soorten al zo goed als verdwenen en ook de aangrenzende graslanden ten zuiden van de Onlanden, ooit goede weidevogelgebieden, zijn nu zo goed als vrij van weidevogels. Vanwege de ingrijpende gebiedsverandering is het verder zinloos om de veranderingen in de vogelbevolking tussen de twee onderzoeksjaren in detail te evalueren.

Tabel 5. Veranderingen van de broedvogelbevolking van het gekarteerde deel van de Onlanden (weergegeven in Figuur 1).

Soort	1986	2018	Soort	1986	2018
Grote Canadese Gans	0	5	Watersnip	29	1
Grauwe Gans	0	56	Tureluur	104	5
Knobbelzwaan	0	2	Visdief	0	1
Nijlgans	1	2	Koekoek	0	1
Bergeend	5	1	Velduil	1	0
Zomertaling	3	8	Grote Bonte Specht	0	1
Slobeend	4	9	Baardman	0	13
Krakeend	0	30	Veldleeuwerik	107	19
Kuifeend	4	5	Rietzanger	0	217
Patrijs	5	0	Kleine Karekiet	39	97
Kwartel	11	0	Bosrietzanger	3	38
Fuut	1	8	Spotvogel	1	0
Roerdomp	0	4	Sprinkhaanzanger	4	46
Bruine Kiekendief	1	2	Snor	0	63
Waterral	0	36	Braamsluiper	0	1
Kwartelkoning	2	0	Grasmus	7	36
Porseleinhoen	0	6	Boomkruiper	0	1
Waterhoen	0	4	Grauwe Vliegenvanger	0	1
Meerkoet	9	21	Blauwborst	0	33
Scholekster	124	0	Gele Kwikstaart	32	0
Kievit	158	20	Graspieper	86	30
Kleine Plevier	0	1	Goudvink	0	3
Wulp	3	1	Rietgors	17	198
Grutto	154	2			

Bossen rond Roden en het beekdal van het Groote Diep

Opvallend is de verdwijning of sterke afname van vrijwel alle soorten die iets te maken hebben met agrarisch landschap. Het betreft alle weidevogels, maar ook Torenvalk, Steenuil, Ransuil, duiven, Grote Lijster en Grasmus. In de open delen van het landschap handhaafden zich Krakeend, Graspieper en Bosrietzanger en vestigden zich Blauwborst en Roodborsttapuit. De Geelgors nam sterk in aantal toe.

De enige niet afgenomen soort die in bos broedt en tenminste deels in cultuurland foerageert is de Buizerd.

Ook de meeste watervogels namen sterk in aantal af. Het gaat hier om soorten die broedden op de enkele vennen en vijvers en soms in een breder deel van de beek.

Onder de echte bosvogels zijn de trends wisselend. Zo namen soorten van opgaand bos in het algemeen toe (Grote Bonte Specht, Boomklever, Bosuil, Glanskop, Appelvink) of bleven in aantal gelijk. De afname bij Zwarte Specht, Fluiter en Grauwe Vliegenvanger wordt waarschijnlijk grotendeels veroorzaakt door een fout in de interpretatie of determinatie van de soort in 1986. Bij andere soorten is een afname te zien die soms moeilijk te verklaren is, zoals bij de Kleine Bonte Specht (die in 2018 in het geheel niet werd waargenomen). En wat te denken van het complete verdwijnen van de Wielewaal. In heel Noordwest-Drenthe werden in 1986 nog 100 territoria gevonden, tamelijk gelijkmatig verspreid over de bossen en bosjes in dit deel van de provincie (Bijlsma & Wessels 1986). In 2017 en 2018 bezocht ik dit gebied integraal op zoek naar territoria en nesten van Havik en Wespandief en vond terloops alleen langs de randen van het Fochteloërveen enkele territoria. De leegloop van de (loof) bosjes in dit gebied sluit aan bij de sterke afname van de Wielewaal in de loofbossen in de Noordoostpolder en Flevoland, waar tot in de jaren negentig hoge dichtheden werden vastgesteld. De afname in loofbos verliep vrijwel parallel met een toename van de soort op en rond de heidevelden in Midden- en Zuidwest-Drenthe, waar de Wielewaal in de afgelopen decennia een algemene verschijning is geworden.

*Tabel 6. Verandering van de broedvogelbevolking in de bossen rond Roden en het aangrenzende Groote Diep. De begrenzing komt overeen met het in figuur 1 aangeduide gebied. *= Onwaarschijnlijk hoog aantal in 1986.*

Soort	1986	2018	Soort	1986	2018
Grote Canadese Gans	0	1	Groene Specht	7	1
Grauwe Gans	0	1	Torenvalk	1	0
Nijlgans	1	3	Boomvalk	1	0
Bergeend	3	0	Wielewaal	18	0
Krakeend	2	2	Glanskop	13	8
Wintertaling	4	0	Veldleeuwerik	5	0
Kuifeend	1	1	Fluiter*	53	7
Kwartel	2	0	Kleine Karekiet	13	0
Dodaars	2	1	Bosrietzanger	11	10
Fuut	1	0	Spotvogel	3	0
Wespandief	1	1	Sprinkhaanzanger	3	0
Sperwer	3	2	Braamsluiper	0	1
Havik	2	2	Grasmus	36	20
Buizerd	3	10	Vuurgoudhaan	14	8
Waterral	6	1	Boomklever	3	70
Kwartelkoning	1	0	Boomkruiper	69	57
Waterhoen	4	0	Grote Lijster	19	6
Meerkoet	11	0	Grauwe Vliegenvanger*	100	10
Scholekster	24	1	Blauwborst	0	1
Kievit	21	2	Nachtegaal	3	0
Wulp	2	0	Zwarte Roodstaart	1	0
Grutto	6	0	Roodborsttapuit	0	10
Houtsnip	3	1	Gele Kwikstaart	6	0
Watersnip	7	0	Graspieper	8	7
Tureluur	5	1	Boompieper	25	36
Holenduif	21	5	Appelvink	25	37
Zomertortel	11	0	Goudvink	37	10
Koekoek	4	2	Barmsijs	2	0
Bosuil	1	8	Kruisbek	1	1
Steenuil	1	0	Putter	0	7
Ransuil	4	0	Sijs	2	0
Kleine Bonte Specht	7	0	Geelgors	1	8
Grote Bonte Specht	84	68	Rietgors	16	4
Zwarte Specht*	6	1			

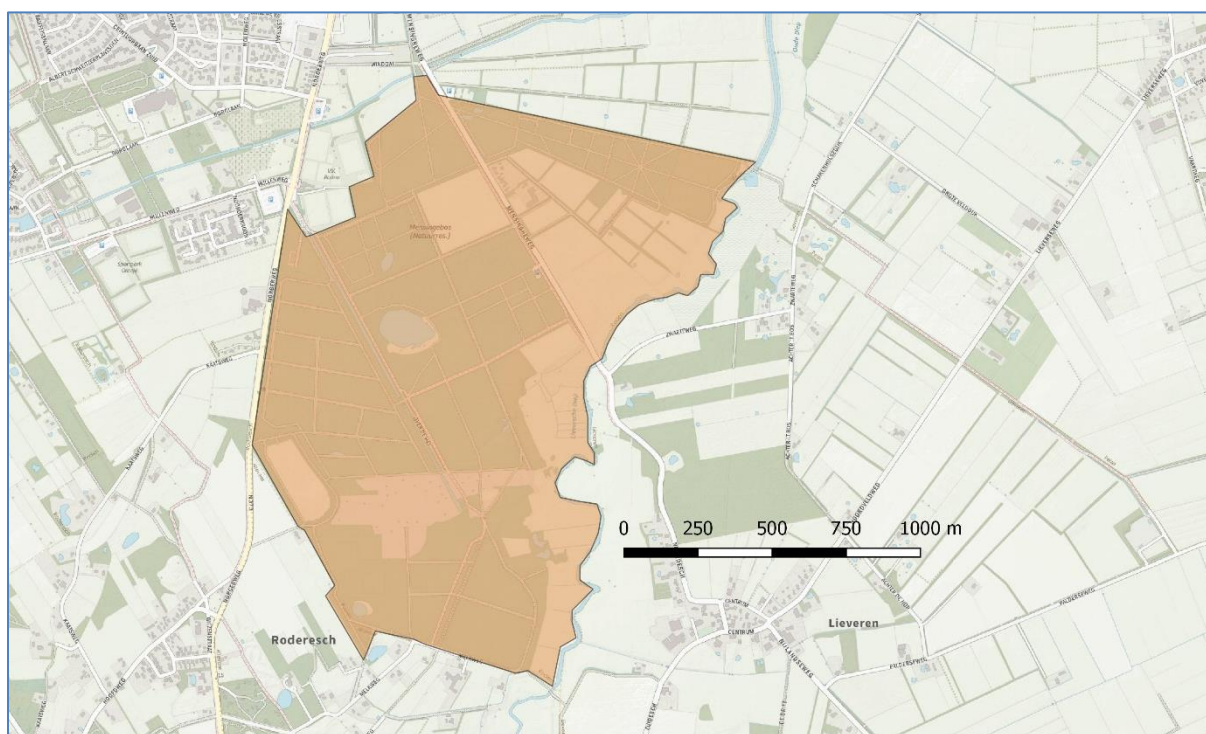
Mensinges

De reeks van Mensinge (begrenzing in figuur 3) gaat nog 23 jaar verder terug dan bovengenoemde bespreking, waardoor duidelijk wordt dat de leegloop van het cultuurland in 1986 al enige tijd gaande was (tabel 7). Kievit, Scholekster en Tureluur vestigden zich of namen toe in de jaren zestig en zeventig, om in de jaren tachtig in aantal te dalen. Hetzelfde geldt in ruime zin voor bijna alle soorten die in een of ander opzicht afhankelijk zijn van agrarisch landschap, zoals Wilde Eend, duiven, kraaien, Spreeuw en Ringmus. De aanvankelijke toename heeft mogelijk te maken met de ruilverkavelingen, die vooral hun beslag hadden in de jaren zestig. Aanvankelijk zorgde dit waarschijnlijk voor pionierssituaties, toename van productiviteit, die ook voor veel vogelsoorten gunstig kan zijn geweest. Pas later heeft verdergaande intensivering en geleidelijke verdroging voor een neergang gezorgd.

De meeste soorten van bossen nemen in het begin van de reeks enigszins toe. Soorten van jonge bosstadias, als Braamsluiper, Nachtegaal, Spotvogel, Tuinfluiter, Geelgors en Kneu kregen al heel snel met een omslagpunt te maken. Bij enkele soorten, zoals Fitis en Tjiftjaf gebeurde dit later. Alleen de Geelgors lijkt zich recent te herstellen. Soorten van dichte bostypen met een voorkeur voor naaldbout bereikten ook vrij vroeg hun maximum, wat goed is te zien bij Zanglijster, Goudvink, Heggenmus en Matkop, maar ook Kuifmees, Zwarte Mees en Goudhaan. De Vuurgoudhaan leek aanvankelijk ook dit patroon te volgen, maar neemt het laatste decennium weer toe.

Bij enkele soorten is het aannemelijk dat factoren in het overwinteringsgebied van invloed zijn geweest op het aantalsverloop. Zo zal Saheldroogte in de jaren zeventig de aantallen van Grasmus, Gekraagde Roodstaart hiermee te maken hebben (zie ook verdwijnen Rietzanger in deze periode). Frappant is dat de aantallen van enkele andere Afrika-, maar niet Sahel-gangers als Tuinfluiter, Grauwe Vliegenvanger op ongeveer hetzelfde moment omlaag gaan.

Verder lijken alle soorten over hun top heen, met uitzondering van de echte bosbewoners als Grote Bonte Specht, Koolmees, Pimpelmees, Glanskop, Boomklever, Boomkruiper, Bosuil, Zwartkop, Appelvink en Buizerd (sommige paren in Mensinge gedroegen zich in het broedseizoen als echte bosbewoners).

Figuur 3. Deel van het gebied dat in de periode 1963-2018 is onderzocht. In 2002, 2008 en 2013 is alleen het bos geïnventariseerd, niet het randje beekdal ten oosten daarvan. Voor de meeste soorten zal dit hoegenaamd geen verschil maken en vrijwel alle soorten van open landschappen waren rond 1992 al sterk afgenomen of verdwenen.

Tabel 7. Aantalsverloop van alle broedvogelsoorten in Mensinge tussen 1963 en 2018. In de kolommen na de grafiek staat het maximum gedurende de periode en het aantal, gevonden in 2018. Niet geteld zijn de periodes 1992-2001, 2003-07, 2009-12 en 2014-17.

Jaar	Grafiek	Max	2018				
Grauwe Gans		1	1	Matkop		23	4
Nijlgans		2	2	Pimpelmees		117	59
Zomertaling		1	0	Koolmees		150	106
Wilde Eend		65	4	Boomleeuwerik		1	0
Wintertaling		21	0	Staartmees		13	7
Kuifeend		5	0	Fitis		108	19
Patrijs		1	0	Tjiftjaf		75	20
Kwartel		1	0	Fluiter		21	7
Fazant		27	0	Grauwe Fitis		2	0
Dodaars		3	1	Rietzanger		3	0
Blauwe Reiger		6	0	Kleine Karekiet		6	0
Wespendief		1	0	Bosrietzanger		6	3
Sperwer		2	1	Spotvogel		2	0
Havik		1	1	Sprinkhaanzanger		3	0
Buizerd		5	3	Zwartkop		50	47
Waterral		3	1	Tuinfluiter		62	5
Klein Waterhoen		1	0	Braamsluiper		5	0
Porseleinhoen		1	0	Grasmus		15	15
Waterhoen		10	1	Vuurgoudhaan		8	8
Meerkoet		4	0	Goudhaan		57	22
Scholekster		5	0	Winterkoning		119	85
Kievit		10	0	Boomklever		46	43
Wulp		1	0	Boomkruiper		34	34
Houtsnip		1	1	Spreeuw		135	14
Watersnip		4	0	Merel		118	49
Tureluur		1	0	Zanglijster		98	18
Holenduif		17	3	Grote lijster		19	5
Houtduif		103	21	Grauwe Vliegenvanger		17	3
Zomertortel		27	0	Roodborst		154	154
Turkse tortel		5	0	Nachtegaal		3	0
Koekoek		4	2	Bonte Vliegenvanger		93	12
Bosuil		5	5	Gekraagde Roodstaart		67	14
Ransuil		7	0	Roodborsttapuit		1	1
IJsvogel		1	0	Huisemus		2	0
Draaihals		1	0	Ringmus		18	0
Kleine Bonte Specht		3	0	Heggenmus		26	4
Grote Bonte Specht		43	41	Witte Kwikstaart		4	0
Zwarte Specht		3	1	Graspieper		1	0
Groene Specht		8	1	Boompieper		42	17
Torenvalk		2	0	Vink		83	51
Boomvalk		2	0	Keep		3	0
Wielewaal		9	0	Appelvink		24	24
Gaai		32	16	Goudvink		18	9
Ekster		16	0	Groenling		6	0
Notenkraker		5	0	Kneu		4	0
Kauw		45	2	Kleine Barmstijns		5	0
Zwarte Kraai		27	5	Kruisbek		1	1
Zwarte Mees		26	6	Putter		3	3
Kuifmees		8	2	Sijs		1	0
Glanskop		6	6	Geelgors		10	3
				Rietgors		4	1

Bunnerveen

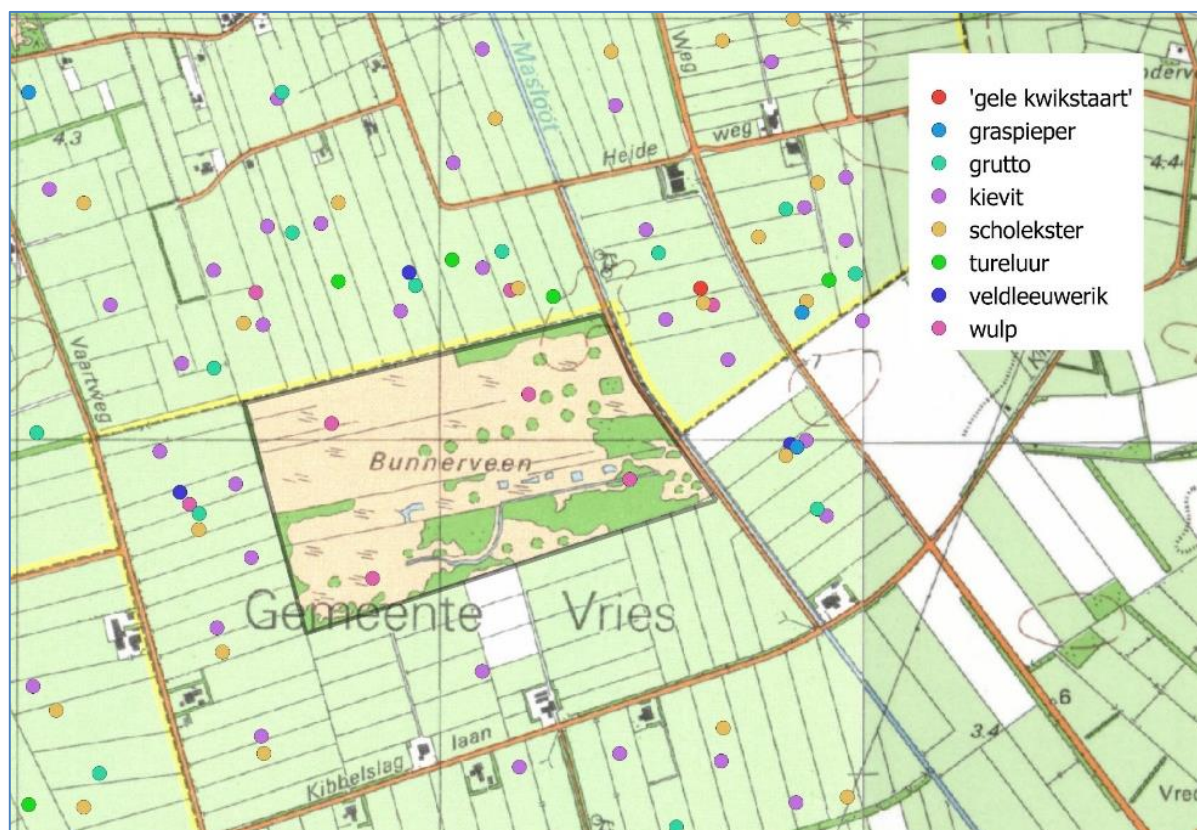
Ongeveer een decennium voordat de eerste telgegevens beschikbaar zijn, werd de omgeving van het Bunnerveen ingericht (figuur 5) en veranderde het gebied van een uitgestrekt, maar al wel aan alle zijden aangevreten hoogveen in een volledig ontwaterde ontginning, inclusief een ring van nieuw gebouwde ruilverkavelingsbedrijven.

Figuur 5. Ontwikkeling van Bunnerveen en omgeving met van links naar rechts de topografische kaarten uitgegeven in 1955, 1970 en 2010. Sinds 2010 is er weinig veranderd aan de percelering, maar het Bunnerveen zelf is veel meer bedekt met bos: ongeveer een kwart is nu nog open.

Tijdens de eerste tellingen moet het gebied er ongeveer hebben uitgezien als op de middelste afbeelding: een nog vrij nat en open hoogveenrestant temidden van akkers en graslanden die we nu kleinschalig zouden noemen. Korhoenders waren toen al verdwenen, maar Zomertaling, Patrijs, Kwartel, Kievit, Grutto, Scholekster, Bruine Kiekendief, Kokmeeuw, Paapje en Witte Kwikstaart waren nog (incidentele) broedvogel (tabel 8). In de jaren tachtig waren deze soorten verdwenen, maar resteerde nog een omvangrijke populatie Wilde Eenden en Rietgorzen en enkele Wintertalingen en Wulpen. In het omringende cultuurland waren vrijwel alle weidevogelsoorten nog aanwezig, waarschijnlijk al wel in gereduceerd aantal (figuur 6).

Anno 2018 is het Bunnerveen zodanig verdroogd dat zelfs Wilde Eend en Rietgors niet meer als broedvogel werden vastgesteld. Soorten van halfopen gebied en pioniersituaties als Boompieper en Fitis zijn op hun retour en alleen bosvogels hebben zich gedurende de afgelopen decennia gevestigd of zijn in aantal toegenomen. Uitzondering vormt de Geelgors, die er momenteel talrijker is dan ooit.

Figuur 6. Voorkomen van weidevogels op en rond het Bunnerveen tijdens de kartering van 1986, weergegeven op de topografische kaart van 1984. In 2018 werden vanaf de randen van het Bunnerveen geen weidevogels waargenomen.

Tabel 8. Aantalsverloop van broedvogels in het Bunnerveen in de periode 1975-2018. Waarden voor 1993-2017 ontbreken. In de bron is vooral in de beginjaren vaak een schatting met marge toegepast, die voor het maken van de grafieken is omgezet in een gemiddelde of maximum, in het geval het verschil tussen minimum en maximum niet meer dan één bedroeg. Naast de grafieken is het vastgestelde maximum van de hele reeks, alsmede het aantal in 2018 weergegeven. Het aantal bij de algemene soorten, genoemd in de werkwijze, moet worden gezien als een minimum, want slechts tijdens één uitvoerige ronde in mei gekarteerd.

Soort	Grafiek	Max	2018				
Zomertaling		1	0	Koolmees		9	9
Slobeend		3	0	Veldleeuwerik		2	0
Wilde Eend		76	0	Staartmees		2	1
Wintertaling		4	0	Fitis		76	32
Kuifeend		1	0	Tjiftjaf		9	5
Patrijs		2	0	Spotvogel		1	0
Kwartel		1	0	Zwartkop		6	6
Fazant		13	0	Tuinfluit		11	2
Sperwer		1	1	Braamsluiper		2	0
Havik		1	0	Grasmus		13	2
Bruine Kiekendief		1	0	Winterkoning		16	15
Buizerd		1	1	Merel		12	3
Waterhoen		2	0	Zanglijster		2	1
Meerkoet		1	0	Grote Lijster		2	2
Scholekster		1	0	Grauwe Vliegenvanger		1	0
Kievit		1	0	Roodborst		21	21
Wulp		6	0	Paapje		1	0
Grutto		2	0	Roodborsttapuit		1	1
Kokmeeuw		45	0	Heggenmus		1	0
Houtduif		15	3	Witte Kwikstaart		1	0
Koekoek		2	1	Graspieper		4	0
Ransuil		1	0	Boompieper		15	8
Grote Bonte Specht		1	1	Vink		8	8
Gaai		5	5	Appelvink		1	1
Ekster		2	0	Goudvink		1	0
Zwarte Kraai		8	0	Kneu		10	2
Matkop		3	0	Geelgors		7	7
Pimpelmees		3	3	Rietgors		10	0

4.3. Soortbesprekingen

Grauwe Gans, n=57

Hoewel er behoorlijk wat Grauwe Ganzen voorkomen in de Onlanden, is het aantal beslist laag in vergelijking tot veel andere moerasgebieden. Ik kreeg de indruk dat dit wel eens te maken kan hebben met de hoge predatiedruk in het gebied, met name door Vossen, die vanwege het ondiepe water vrijwel overal kunnen komen. Voor Vossen vormen waarschijnlijk ook de vele half dichtgegroeide sloten (voor mensen wel geduchte barrières), geen enkel obstakel. Er werden enkele door Vossen gepredeerde adulte

vogels gevonden. In totaal zijn 15 nesten gevonden, alle in of grenzend aan dieper water, maar nergens zijn ouders met jongen gezien. Dit doet vermoeden dat de reproductie zeer gering was en het gebied dus eigenlijk niet geschikt als broedgebied voor de soort.

Bergeend, n=1

Het territorium berust op twee waarnemingen van een paar in de Bolmert. In dit deel van de Onlanden liggen stukken doodlopende oude kade met veel braamstruweel. Niet onmogelijk als broedplaats.

Mandarijneend, n=0

Net buiten de gebiedsgrens in Mensinge werd op 19 april een paartje gezien op een afgezaagde beuk met een grote holte op een meter of zes hoog. Een uitstekende nestplaats voor deze holenbroedende eend.

Paartje Mandarijneend bovenop een afgezaagde beuk (met een mooie broedholte), net buiten de gebiedsgrens tegen de bebouwing van Roden. Mensinge, 19 april 2018 (Willem van Manen).

Zomertaling, n=8, Slobeend, n=9, Krakeend, n=32

Zomertaling en Slobeend werden uitsluitend waargenomen in de meer uitgestrekte moerasdelen. De Krakeend kwam ook voor over de hele lengte van het Groote Diep.

Fazant, n=33

In de drogere delen van Drenthe is de Fazant zo goed als uitgestorven, maar in moerassige delen houdt hij goed stand. Hoewel gegevens van vlak voor de inrichting van de Onlanden ontbreken, is de kans vrij groot dat Fazanten hier sindsdien zijn toegenomen.

Dodaars, n=1

Het territorium berust op een enkele waarneming van een roepende vogel in een zeer klein ven in Mensinge.

Roerdomp, n=4

Inclusief enkele territoria net buiten de karteergrenzen (zie verspreidingskaart) werden in dit deel van de Onlanden zeven territoria vastgesteld. De vogels waren opmerkelijk honkvast en in alle territoria werden 2-3 waarnemingen gedaan. Het meest westelijke territorium is wat dat betreft een uitbijter, want

hier werd pas laat, en eenmalig, een roepende vogel gehoord op 8 juni. Het is vrij waarschijnlijk dat dit een verplaatsing betreft. Alle locaties met roepende Roerdompen kenmerkten zich door de aanwezigheid van dicht overjarig riet in combinatie met diep water.

In de ochtendschemer van 20 mei vlogen twee Roerdompen achter elkaar aan, eentje af en toe met blafroep, op een hoogte van circa 20 m. Dit hielden ze ongeveer 45 minuten vol, daarbij kriskras een gebied van ongeveer 500 x 500 m bestrijkend. Het doel van deze activiteit was onduidelijk.

Visarend, n=0

Alle waarnemingen stammen van 21 april. Het begon 's ochtends vroeg in de Bolmert, waar een vogel op een dode staak zat. Een uur later kwam vermoedelijk hetzelfde beest op me toegevlogen, roepend met een vis in z'n poten en op de hielen gezeten door een Blauwe Reiger. Deze hield de halfslachtige achtervolging een paar minuten vol, waarna de Visarend verdween richting Leekstermeer.

's Middags vloog in de noordoostelijke punt van het gebied een ruiende (en dus andere vogel) richting zuid. Kort daarop ontdekte ik een biddende vogel ten noorden van het karteringsgebied, die na enkele falende stoten opsteeg met een grote vis. Hoogte winnend verdween hij richting west en zette een dalende lijn in, waarbij hij ongeveer 3 km verderop moet zijn geland... exact bij de Bolmert. Het gebied is zeer visrijk en daarmee erg geschikt voor Visarenden, nu maar wachten op een broedgeval.

De hoogspanningsleiding died dwars door de Onlanden loopt, verschaft ideale rustplaatsen voor Visarenden. 20 mei 2018 (Willem van Manen).

Wespendief, n=1

Vanuit een boomtop in Mensinge werd gezien hoe een mannetje met kikker opsteeg uit de buurt van het Moltmakerstuk en zich af liet glijden naar een bosje ten westen van Mensinge. Even later steeg op dezelfde plek een vrouwtje op dat oostelijke richting vertrok. In het betreffende bosje (buiten het onderzoeksgebied) zat een nest in een zilverspar, met daarop twee jongen. Een tweede territorium, dat verder naar het oosten zat, is gebaseerd op diverse waarnemingen boven het Sterrebos, Mensinge en het Lieverder Noordbos van ook baltende vogels. Het betrof met zekerheid andere vogels dan het eerder beschreven broedpaar en waarschijnlijk hadden ze geen nest met jongen.

Op 22 juli werd bovendien gezien hoe een vogel met een kenmerkende rafelende staart (andere vogel dan de andere) opsteeg uit Mensinge met een grote raat in zijn poten. Op een afstand van meer dan 3 km verdween hij uit zicht in zuid-zuidoostelijke richting. Een paar dagen later werd deze vogel teruggezien bij het Schillenveen ten noordoosten van Norg, vergezeld van een vrouwtje. Beide vogels

waren veelvuldig in de lucht, waarbij het vrouwtje enige tijd riep. Ook een extra inspectie van deze plek leidde niet tot een volgend voedseltransport en waarschijnlijk had ook dit paar geen jongen (meer). Resumerend gebruikten dus ten minste drie paren het inventarisatiegebied als foerageergebied.

Jonge Wespenspiegels in een bosje vlakbij Mensinge. Deze jongen waren zojuist gevoerd met een kikker. 22 juli 2018 (Willem van Manen).

Sperwer, n=3

Het nest in het bos ten westen van Roden zat in een jong en rommelig perceeltje loofhout in een eik. Op het moment dat het werd gevonden was het al mislukt en lagen er eiresten in het nest. Het nest in het Sterrebos bij Roden zat in een douglas en was succesvol. Op 22 juli werden hier uitgevlogen jongen gehoord. In het Bunnerveen werd een nest gevonden in een berk, op aanwijzing van een roepend vrouwtje. Op 18 mei was dit nest nog leeg en waarschijnlijk zijn er nooit eieren in gelegd.

Havik, n=2

Het paar ten westen van Roden riep aanvankelijk bij een nest in een els in een klein, geïsoleerd bosje met een uitgebreide waterpartij en dientengevolge vele ganzen, waaronder Nijlganzen. Of Nijlganzen dit nest hebben ingepikt is niet bekend, maar later in het seizoen werd het vrouwtje in andere delen van het bos gehoord, onder meer in de buurt van een nest in een eik. Later bleek dit nest niet meer bewoond.

Het tweede paar zat in het Mensingebos, in een rustig perceel grove den. Hier werd een nieuw nest gebouwd, waarin tenminste één ei werd gelegd. In juni bleek dit nest verlaten en het ei bevatte geen embryo. Vermoedelijk is het nooit echt bebroed geweest.

Bruine Kiekendief, n=2

Min of meer bij toeval broedden slechts twee paren binnen de karteergrenzen, vier andere paren broedden er net buiten (zie kaartenbijlage). Ook deze paren worden hieronder besproken.

Het meest zuidwestelijke paar (1) is in maart baltsend waargenomen. Later werden hier weliswaar man en vrouw waargenomen, maar zonder dat er sprake was van territoriaal of nestinductief gedrag. Iets oostelijker zaten twee territoria, waarvan het zuidelijke (2) bezet was tot eind april. Daarna werd hier ondanks enkele uren posten in mei en juni geen waarnemingen meer van volwassen vogels gedaan, die duiden op een nest. Het noordelijke van deze paren (3) broedde in een dichte rietkraag aan een bredere sloot. Op 30 maart werd hier een paar waargenomen en op 20 april baltste er een mannetje en riep een vrouwtje vanaf de waarschijnlijke nestplaats. Op 20 mei bracht het vrouwtje een rietstengel naar het nest. Van de drie meest oostelijke paren werd bij het meest noordelijke (4) balts waargenomen op 20

april en nestbouw op 20 mei. Bij het middelste paar (5) werd balts gezien op 20 april en nestbouw op 30 maart en 20 mei. Bij het meest zuidoostelijke paar (6) werd op 30 april balts waargenomen, ongeveer 500 m noordoostelijker dan de uiteindelijke nestplaats. Daar werden op 20 mei diverse malen gezien hoe het mannetje voedsel aanbracht en het vrouwtje dit in de lucht overnam.

Alle paren zaten in dichte stukken overjarig riet in dieper water, dezelfde plekken waar ook de Roerdompen huisden. In juli en augustus werden door mij geen bezoeken meer gebracht aan het gebied, maar vanwege de vele vogelaars die dat wel deden (en hun waarnemingen invoerden in waarneming.nl), is toch een aardige indruk te krijgen van het broedsucces. Zo werden op 1 augustus bij paar 4 uitgevlogen jongen gezien, op 5 augustus bij paar 6. Hoewel ik bij paar 2 geen latere waarnemingen heb gedaan, zag Wim van Boekel hier in juli voedseltransporten en waarschijnlijk zijn er jongen uitgevlogen.

Buizerd, n=11

Alle territoria zijn gebaseerd op nestvondsten. Slechts bij enkele paren zijn late controles uitgevoerd en er is onvoldoende informatie om iets te zeggen over het broedsucces in 2018.

Waterral, n=37

Veruit de meest territoria werden vastgesteld vanuit de kano, waarbij stil langs de meest natte delen kon worden gevaren. Daarnaast begonnen veel paren te roepen wanneer ik in de buurt was.

Zeearend, n=0

Zeearenden zijn waargenomen op 3 april in het westen van de Onlanden en op 9 juni in het centrale deel. In beide gevallen ging het om subadulte vogels.

Porseleinhoen, n=6

Roepende vogels werden gehoord in de meest modderige of zompige delen van het gebied, zonder hoogopgaande vegetatie. Het aantal kan een overschatting zijn, want tot stand gekomen middels waarnemingen van diverse waarnemers (veelal niet-uitsluitend) en een fusie-afstand van 300 m wat bij Porseleinhoen minder is dan de fout die kan optreden bij plaatsbepaling. Zelf hoorde ik in het gebied driemaal een Porseleinhoen, waarvan twee waarnemingen uitsluitend.

Kievit, n=22, Tureluur, n=6, Kleine Plevier, n=1

Er zat een aanzienlijke 'kolonie' Kieviten, gemengd met Tureluurs op een groot plakkaat drijvende modder in het centrale deel van de Onlanden. Ik heb hier naar nesten gezocht, maar vond alleen kuiltjes en veel vossensporen. Vermoedelijk was het broedsucces nihil en later in het seizoen zijn hier met uitzondering van één paar Tureluurs, geen alarmerende paren waargenomen. Op hetzelfde modderplakkaat werd tweemaal een paar Kleine Plevier gezien.

Wulp, n=1

Op een hoger gelegen stukje grasland, niet ver van een hoogspanningsmast in de Onlanden gedroeg een paar zich op 21 april alsof hier een nest met eieren lag (mannetje waaks, vrouw weglappend en later opvliegend). Later werden hier geen Wulpen waargenomen en vrijwel zeker is er niet succesvol gebroed. In het noorden van het Groote Diep alarmeerde op 16 mei een paar net buiten het gekarteerde gebied.

Grutto, n=2

De twee paren die hebben gebroed op een stukje ouderwets hooiland waren zo'n beetje de laatste der mohikanen. Hoewel ik natuurlijk niet alle graslanden ten zuiden van de Onlanden heb onderzocht, ben ik er wel veelvuldig doorheen gereden en ben daarbij op andere plekken geen Grutto's meer tegengekomen. Dertig jaar geleden was dit nog een van de grote bolwerken van Drenthe.

Houtsnip, n=1

Het territorium berust op twee waarnemingen van een baltstende vogel in het zuiden van Mensinge bij het heideveld van het Moltmakerstuk. Net als bij Wielewaal lijkt de verspreiding van de Houtsnip tegenwoordig meer geassocieerd met droge heide dan met vochtig loofbos, zoals destijds. Ook in de loofbossen van Flevoland, waar Houtsnippen tot 20 jaar geleden zeer algemeen waren als broedvogel, zijn ze nu teruggedrongen tot enkele paren op de meest zandige delen met naaldbos.

Watersnip, n=1

Het territorium berust op een eenmalige waarneming van een kloktikkende vogel.

Visdief, n=1

Alle plassen met droogvallende eilandjes hadden in de loop van het seizoen de belangstelling van Visdieven, waarbij soms ook gealarmeerd werd, zonder dat er sprake was van nestelen. Dit werd het meest waargenomen in april en op latere rondes waren deze vogels verdwenen. Het territorium is gebaseerd twee vogels op een drooggevalle plaatje in mei. Vermoedelijk is hier geen werkelijke broedpoging gedaan.

Koekoek, n=4

De verspreidingskaart laat een lint van roepende mannetjes zien langs het Groote Diep, dat via de Onlanden naar het westen krult. Omdat deze populatie min of meer de contouren van het onderzoeksgebied volgt, lijkt het nog heel wat, maar bedacht moet worden dat er buiten het onderzoeksgebied in de hele kop van Drenthe nauwelijks Koekoeken meer zitten. Het territorium in het Bunnerveen berust op een eenmalige waarneming op 8 juni, aan het eind van het broedseizoen. Deze Koekoek houdt er waarschijnlijk een veel groter activiteitsgebied op na en het is zelfs niet denkbeeldig dat het een van de vogels betreft die ook langs het Groote Diep werd waargenomen.

Ransuil, n=0

Het gebied werd onvoldoende 's nachts bezocht om er zeker van te zijn dat er geen Ransuilen voorkwamen. Het enige territorium werd buiten de gebiedsgrens vastgesteld in een tuin in Peize, waar in de ochtendschemer van 31 maart een roepend paar werd waargenomen.

Middelste Bonte Specht, n=0

In maart en april is extra aandacht besteed aan de oudere delen van Mensinge, speciaal bij de ingang van het Sterrenbos, waar erg geschikt habitat voor de soort aanwezig is (veel zeer oude en dode bomen, beetje vochtig). Dat leverde niets op, maar op 22 juli werd exact op deze plek een roepende vogel (tek-tek-tek) gehoord. Deze waarneming valt ruim na de datumgrenzen, waarbinnen territoria kunnen worden gehonoreerd en de kans is vrij groot dat het een zwervende vogel betrof. Dichtstbijzijnde territoria werden in de afgelopen jaren vastgesteld bij Veenhuizen, Assen en Eelde. Het is vrij waarschijnlijk dat de Middelste Bonte Specht ook op korte termijn broedvogel van de bossen rond Roden wordt.

Kleine Bonte Specht, n=0

Hoewel er op het oog volop geschikt habitat voor deze soort aanwezig was, werd ze niet waargenomen in het onderzoeksgebied. Dit kan te maken hebben met de niet al te hoge trefkans, maar het kan niet anders dan dat de soort erg zeldzaam is geworden in het gebied. Op waarneming.nl wordt een roepende vogel opgegeven in het Moltmakerstuk (Mensinge) op 3 juni (net na de datumgrens) en net buiten het gebied bij het Sterrenbos op 23 januari.

Zwarte Specht, n=1

Een territorium was gevestigd in de omgeving van het Sterrenbos, waar vrijwel iedere ronde een roepende of roffelende vogel werd waargenomen. Dit duidt erop dat er niet of pas zeer laat is gebroed, want Zwarte Spechten met actieve nesten hoor je weinig.

Grauwe Klauwier, n=0

Net buiten de gebiedsgrens werd op 16 mei een paartje waargenomen in een uitgestrekt braamstruweel. Dit betrof met afstand het geschiktste habitat in het hele gebied. Op andere, mogelijk geschikte plekken, werden geen klauwieren waargenomen. Heel anders is de situatie aan de bovenloop van het Groote Diep, waar Jan Lok in 2018 maar liefst 18 paren vaststelde (Lok 2018).

Kauw, n=2, Holenduif, n=5

Rond de clusters dode en holle bomen in het Sterrenbos en het noorden van Mensinge was het vroeger een drukte van belang met vele paren Kauwen en Holenduiven. Het is er nu opvallend stil en met moeite konden nog enkele paren Kauw worden vastgesteld, die nestelden in holle beuken, vlak langs de doorgaande weg. Het is onduidelijk of deze afname te maken heeft met bijvoorbeeld toegenomen predatie door marters, die bepaald niet meer zeldzaam zijn in het gebied, of door verminderde foeragermogelijkheden in het omringende cultuurland, waarvan beide soorten afhankelijk zijn.

Baardman, n=13

Baardmannen werden in de Onlanden waargenomen, uitsluitend in stukken met voldoende overjarig riet.

Fluiter, n=7

Territoria van Fluiters waren gevestigd in gemengde percelen met weinig loofhout. De twee zangwaarnemingen op 19 april in het Sterrenbos (in puur loofhout) kregen geen vervolg en zijn niet als territorium gehonoreerd.

Snor, n=63

Snorren hadden in 2018 een vroege zangpiek en vielen navenant vroeg stil. Op 20 mei werden op diverse plekken ouders met voer gezien en werd de kenmerkende, enigszins appelvinkachtige alarmroep bijna meer gehoord dan zang. Ikzelf associeer Snorren vooral met overstaand riet, en hoewel dat ook in de Onlanden het meest gebruikte habitat was, werden ook territoria gevonden op plekken waar nauwelijks riet stond, maar wel lisdodde.

Paapje, n=0

Op 24 mei werd in de Onlanden in de buurt van een met plukken wilg begroeide verhoging in het terrein een Paapje waargenomen. De vogel was stil en foerageerde in een vegetatie met veel distels. Stille Paapjes kunnen in die periode duiden op de aanwezigheid van een nest, maar ongeveer 20 minuten volgen leidde niet tot een aanwijzing daartoe.

Kruisbek, n=1

Het jaar 2018 was bij afwezigheid van goede zaaducht van naaldbomen een bijzonder mager kruisbekkenjaar. Groot was dan ook mijn verbazing toen ik aan de rand van het Moltmakerstuk op 16 mei pas uitgevlogen jongen (minimaal twee stuks) tegenkwam, die werden gevoerd door hun ouders. De familie bevond zich in een stuk met veel grove den.

Veel kleurpaletten in de Onlanden, hier met moeraskartelblad. Jarrens Middelveennen, 19 mei 2018 (Willem van Manen).

5. Evaluatie

Gelegen op het randje van het Drents Plateau, op de overgang van zand naar laagveen, vormt de Kop van Drenthe een gebied met een bijzonder rijke vogelbevolking. Dit heeft niet alleen te maken met de overgang van hoog naar laag en droog naar nat, maar ook die van oud naar jong, met de eeuwenoude bossen van Mensinge, die al zichtbaar zijn op de kaart van 1823 en die zich nog maar enkele jaren ontwikkelende Onlanden. De bossen rond Roden zijn in regionaal opzicht van belang voor broedvogels, de Onlanden zijn dat op landelijk niveau.

De vogelrijkdom in de bossen en moerassen staat in schril contrast met de leegte van het omringende gebied. Ongeveer 30 jaar geleden bedroeg het aantal soorten (onder de gekarteerde soorten) in het toen nog boerenland van de Onlanden 27 tegen 40 nu in het moeras. Het aantal gekarteerde paren verschilde met 915 tegen 1.025 echter nauwelijks. Grootste verandering betreft de soortsaamenstelling, waarbij destijds Kievit (158), Grutto (154), Scholekster (124), Veldleeuwerik (107), Tureluur (104) en Graspieper (86) de dienst uitmaakten. In 2018 waren dat Rietzanger (217), Rietgors (198), Kleine Karekiet (97), Snor (63), Grauwe Gans (56) en Sprinkhaanzanger (46). In het aangrenzende boerenland, maar ook in de graslandreservaten van Staatsbosbeheer, is de vogelbevolking van 30 jaar terug vrijwel weggevaagd. Hetzelfde geldt voor het Bunnerveen, dat ondanks de enorme verarming aan soorten en biomassa aan broedvogels, op dit moment afsteekt als een vogelbolwerk in het leeggelopen grootschalige agrarisch landschap waarin het ligt ingebed.

Maar ook in het oude bos van Landgoed Mensinge was de broedvogelbevolking in de afgelopen 55 jaar aan ingrijpende veranderingen onderhevig, terwijl normaal gesproken de avifauna van oudere bossen toch vooral stabiel is (Wesołowski *et al.* 2015). Dit verschil heeft er mee te maken dat Mensinge een vrij klein bos is, waarbij veranderingen in de omgeving behoorlijke impact hebben en bovendien zijn sommige delen veel jonger en nog volop in ontwikkeling.

De enige waterhoudende slenk in het Bunnerveen, hier nog met water, maar in de loop van de zomer vrijwel droog. 18 mei 2018 (Willem van Manen).

6. Literatuur

Bijlsma R.G. & Wessels H. 1986. Broedvogelinventarisatie Noordwest-Drenthe 1986. Rapport van de Provinciale Planologische Dienst van Drenthe, Assen.

van Kleunen A., Foppen R. & van Turnhout C. 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Sovon-rapport 2017/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Lok J. 2018. Broedvogels van de beekdalen van Slokkert en Groote Diep in 2018. Rapport in eigen beheer, Norg.

van Manen W. 2013. Broedvogels van De Middenloop in 2013. Sovon-rapport 2013/56. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen

Pot A. & van Manen W. 2009. Veranderingen in de broedvogelbevolking van landgoed Mensinge in 1963-2008. Drentse vogels 23: 4-19.

Venema P. 1982. Het Bunnerveen 1975-1980. Rapport, Peize.

Venema P. 1986. Het Bunnerveen 1981-1985. Rapport, Peize.

Vergeer J.W., van Dijk A.J., Boele A., van Bruggen J. & Hustings F. 2016. Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Wesołowski T., Czeszczewik D., Hebda G., Maziarz M., Mitrus C., Rowiński P. 2015. 40 years of breeding bird community dynamics in a primeval temperate forest (Białowieża National Park, Poland). Acta Ornithol. 50: 95-120.

Grote boterbloem in de Onlanden. 9 juni 2018 (Willem van Manen).

Bijlage 1. Soortkaarten inventarisatie 2018

Uit deze PDF zijn de stippenkaarten verwijderd. Voor aanvullende gegevens kunt u contact opnemen met Petra Verburg (petra.verburg@sovon.nl)

In opdracht van:

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

